

Module 6

Concept: Ruilen over de tijd

De Overheid

Docentenhandleiding

Het nieuwe economieprogramma

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Verantwoording

2010 © Stichting leerplanontwikkeling (SLO), Enschede

Het auteursrecht op de modules voor Economie berust bij SLO.

Voor deze module geldt een Creative Commons Naamsvermelding-Niet-Commercieel-Gelijk delen 3.0 Nederland licentie (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/nl/>) Aangepaste versies van deze modules mogen alleen verspreid worden indien het colofon vermeld wordt dat het een aangepaste versie betreft, onder vermelding van de naam van de auteur van de wijzingen. Gebruiker mag geen wijziging aanbrengen in de auteursrechtvermelding.

SLO en door SLO ingehuurde auteurs hebben bij de ontwikkeling van de modules gebruik gemaakt van materiaal van derden. Bij het verkrijgen van toestemming, het achterhalen en voldoen van de rechten op teksten, illustraties, enz. is de grootst mogelijke zorgvuldigheid betracht. Mochten er desondanks personen of instanties zijn die rechten menen te kunnen doen gelden op tekstgedeeltes, illustraties, enz. van een module, dan worden zij verzocht zich in verbinding te stellen met SLO.

De modules zijn met zorg samengesteld en getest. SLO aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor onjuistheden en/of onvolledigheden in de module. Ook aanvaardt SLO geen enkele aansprakelijkheid voor enige schade, voortkomend uit (het gebruik van) deze module.

Informatie

SLO, VO tweede fase

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 421

Internet: www.economie.slo.nl

Geachte gebruiker

U heeft zojuist een bestand geopend met experimenteel lesmateriaal dat is gebruikt in de pilot voor het nieuwe economieprogramma. Dit lesmateriaal kunt u naast uw lesmethode gebruiken om opgaven (of series van opgaven) in te zetten of bijvoorbeeld als toetsmateriaal te gebruiken. Dit materiaal is "in ontwikkeling", dat wil zeggen dat hier aan wordt gewerkt zodat we onze leerlingen beter kunnen bedienen en/of de mogelijkheden van ons programma optimaler kunnen benutten. Wij stellen het dan ook zeer op prijs indien u uw ervaringen met ons zou willen delen. Verbeteringen, aanvullingen, onvolkomenheden, noem maar op. U doet ons en uw collega's in het land hier een groot plezier mee. Vanzelfsprekend stellen wij het ook zeer op prijs indien u ons uw ideeën, toetsen, PTA's, experimenten etc. laat zien.

Op de website <http://economie.slo.nl> treft u meer informatie

Inhoud

1. Algemeen	blz. 6
2. Inhoud en structuur	blz. 6
3. Opdrachten	blz. 6
4. De eindtermen	blz. 7
5. Experiment	blz. 9

1. Algemeen

Module 6 is geheel herzien en aangepast aan de inzichten die bij het maken van de latere modules zijn ontwikkeld. De herziening heeft betrekking op de rol van de overheid. In de vorige versie van module 6 zijn in het kielzog van een overheid die over de tijd ruilt ook onderwerpen meegevoerd die wel met de overheid te maken hebben, maar minder met ruilen over de tijd. Onderwerpen als externe effecten en collectieve goederen komen nu alleen ter sprake voor zover er een relatie is met ruilen over de tijd. Daarnaast is er in par. 6.5 uitvoeriger ingegaan op het ruilen over de tijd tussen de generaties en de rol die de overheid daarbij speelt.

2. Inhoud en structuur

In par. 6.1 wordt “ruilen over de tijd” geïntroduceerd aan de hand van de rol van de overheid in de context van de problemen rond Icesave en het faillissement van Landsbanki.

In par. 6.2 wordt kort beschreven op welke wijze de overheid bij het (economisch) leven van haar burgers gevraagd en soms ongevraagd beïnvloedt.

In par. 6.3 wordt ingegaan op de betekenis van de staatschuld.

Mogelijke gevolgen van marktfalen die tot problemen in de toekomst kunnen leiden, komen in par. 6.4 aan bod. Voorbeelden van een rol voor de overheid op het gebied van onderwijs en schone energie staan hier centraal.

Op dit punt is het experiment “Vissen” als voorbeeld van The Tragedy of the Commons verhelderend. Het experiment is opgenomen als bijlage bij de module en een versie inclusief informatie voor de docent aan het einde van deze handleiding.

Par. 6.5 maakt gebruik van een rapport van het CPB en een samenvatting van een deel door het SCP over het netto-profijt dat generaties hebben van de overheid en de ruil tussen de generaties onderling. Er wordt ingegaan op de vraag of de intergenerationale solidariteit onder druk komt te staan door de voortdurende vergrijzing.

In par. 6.6 wordt de ontwikkeling van het staatsvermogen geanalyseerd en de betekenis van deze ontwikkeling voor het ruilen over de tijd.

Een wat grotere contextopdracht over de aardgasopbrengsten in Nederland vormt de inhoud van par. 6.7. Hierin wordt de vraag gesteld of de overheid bij deze opbrengsten voldoende rekening heeft gehouden met toekomstige generaties.

Tot slot wordt in de bijlage de leerlingerversie van het experiment “Vissen” gepresenteerd

3. De opdrachten

Veel opdrachten waarbij groepswork van belang kan zijn, zijn voorzien van een sterretje (*) Een flink aantal opdrachten is gesneuveld en vervangen door meer contextgerichte opdrachten. Hierbij ligt het accent niet zo zeer op het reproduceren van eerder verworven kennis, maar vormen de opdrachten de uitgangsbasis voor eigen onderzoek of discussie. Omdat het begrip “ruilen over de tijd” door de overheid voor leerlingen een lastig toepasbaar begrip is, leent een deel van de opdrachten zich niet voor een direct antwoord maar eerder voor meningsvorming en argumentering.

In het antwoordmodel wordt daarom soms uitvoerig stil gestaan bij de argumentatie.

Bij die opdrachten waar naar de mening van het schrijfteam de antwoorden relatief eenvoudig te vinden zijn via internet wordt geen verwijzing naar een website gegeven. Daar waar het zoeken veel tijd kost, gebeurt dat wel.

4. De eindtermen

Tot slot zijn de behandelde eindtermen tot en met module 6 hieronder opgenomen. Hieruit blijkt dat module 5 meer een verdieping is van module 4 zonder dat er veel nieuwe eindtermen worden behandeld.

	<u>Reeds bekend verondersteld begrip</u>
	Nieuw geleerd begrip

Tabel

Concept Schaarste	Concept Ruil
<u>Behoeften en beperkte middelen</u>	<u>Wederzijds voordeel</u>
<u>Alternatieve aanwendbaarheid</u>	Onderscheid productie en consumptie *
<u>Opofferingskosten</u>	<u>Motieven van winststreven en behoeftebevrediging</u>
<u>Prijzen en budget(lijn)</u>	Arbeidsdeling en specialisatie
	<u>Transactiekosten</u>
	Ruil-, reken- en oppotmiddel
	Fiduciair geld
	Technische vereisten geld (duurzaam, handzaam, niet reproduceerbaar en deelbaar)
	Chartaal en giraal geld
	Intrinsieke en extrinsieke waarde
	Eigendomsrechten
Concept Markt	Concept Ruilen over de tijd
<u>Betalingsbereidheid</u>	Sparen en investeren
<u>Vraag – en aanbodcurve</u>	Rendement
<u>Marktevenwicht: prijs, hoeveelheid en omzet</u>	Reële en nominale rente
<u>Veranderingsfactoren van vraag en aanbod.</u>	Rente als de prijs van uitstellen van consumptie
<u>Inkomens-, prijs- en elasticiteiten</u>	<u>Intertemporele afweging</u>
<u>Substitutie en complementariteit</u>	Voorraad- en stroomgrootheden
<u>Normale, inferieure en luxe goederen</u>	Kapitaal- versus omslagstelsel
	<u>Overheidstekort als uitgestelde belastingheffing</u>
	Belastingspreiding in de tijd *
<u>Volledige mededinging</u>	<u>Vermogen (eigen en vreemd)</u>
	<u>Schuld (privaat)</u>
<u>Consumenten – en producentensurplus</u>	Afschrijvingen
<u>Pareto-efficiency</u>	<u>Balans en resultatenrekening (in verplichte contexten)</u>
<u>Dilemma doelmatigheid en herverdeling.</u>	<u>Overheidstekort en -schuld</u>

*) De vakjes die nog niet zijn ingevuld komen op een later moment weer terug

Deze module beslaat de volgende eindtermen:

- De schuld van de overheid (staatsschuld) **vergelijken** met een private schuld en verklaren dat een overheidstekort kan worden gezien als een vorm van uitgestelde belastingheffing;
- Met voorbeelden **toelichten** dat de inkomsten en uitgaven van de overheid behoren tot de stroomgrootheden en dat een overheidsschuld een voorraadgrootheid is;
- **Voorbeelden geven** van structurele uitgaven en incidentele uitgaven en toelichten dat structurele uitgaven worden gedekt door belastinginkomsten en dat incidentele uitgaven worden gedekt door een financieringstekort;
NB. Over de zorgvuldigheid van deze formulering wordt verschillend gedacht.
- dilemma's **beschrijven** bij de keuze tussen pensioenvoorzieningen op basis van het omslagstelsel en het kapitaaldeckingsstelsel.

NB.

- **Uitleggen** dat het spreiden van belasting in de tijd leidt tot een lager welvaartsverlies;
Deze uitleg wordt met behulp van consumenten- en producentensurplus uitgelegd, en kan dus pas na module 7 worden behandeld.

En de volgende verplichte contexten:

Onderwijs en menselijk kapitaal

De kandidaat kan in de context van gezinshuishoudingen de intertemporele ruil analyseren die jongeren maken wanneer zij studieschulden aangaan voor het kunnen volgen van een hogere opleiding. De verdien capaciteit van het menselijk kapitaal, dat opgebouwd wordt door het volgen van onderwijs, stelt de jongeren in staat in een latere fase van het leven de schulden af te lossen. Ook overheidsuitgaven voor het onderwijs, zoals studiebeurzen en bekostiging van het onderwijs, kunnen gezien worden als 'investeringen' in menselijk kapitaal.

Pensioenen

De kandidaat kan binnen gezinshuishoudingen de intertemporele ruil analyseren die werkenden maken wanneer zij in de levensfase van actieve inzet op de arbeidsmarkt een deel van het inkomen via premiebetaling (collectief of vrijwillig) afdragen aan pensioenfondsen. Via het omslagstelsel of via het kapitaaldeckingsstelsel gebruiken pensioenfondsen deze premie-inkomsten voor het betalen van pensioeninkomen aan de oudere generatie na beëindiging van de actieve inzet op de arbeidsmarkt. Ook kan de kandidaat de rol van de overheid analyseren die via een collectieve regeling (AOW in Nederland) zorg draagt voor een 'basispensioen' voor alle burgers. Via het omslagstelsel is er sprake van verplichte solidariteit tussen generaties, welke onder druk kan komen te staan als er sprake is van vergrijzing.

5. **Bijlage Experimenten** (rood is extra voor docent)

Experiment 1: Vissen

Vorbereiding

Maak tafelgroepjes met vier leerlingen en bij iedere tafel een spelleider. Instrueer de leerlingen dat zij niet mogen overleggen. Wel mogen ze enkele vragen stellen aan de docent. Er zal niet op vragen over wat wel en niet mag worden ingegaan.

Leg per tafelgroepje vier A3 vellen bijeen en verdeel daarover ongeveer 30 vissen (of fiches).
(voor de docent: er wordt niet aangegeven hoeveel ronden worden gespeeld)

Eerste ronde

Leerling-instructie:

Jullie zijn alle vier vissers van beroep. Jullie hebben een vissersboot gekocht en personeel aangenomen. De opbrengst wordt bepaald door de prijs van de vissen en hoeveel jullie in de loop van een langere periode vangen

Jullie mogen straks voor de eerste keer uitvaren.

Dat houdt in dat jullie 20 seconden lang vissen uit de zee mogen halen. Eenmaal gevangen vissen mogen niet terug worden gedaan.

Instructie spelleider.

Bij iedere tafel is een spelleider. Deze bewaakt dat:

- Leerlingen niet overleggen;
- Er niet buiten de toegestane tijd wordt gevestig;
- Er geen gevangen vissen in de zee terug worden gedaan;
- Er wordt een score bijgehouden.
 - ❖ Per deelnemer wordt het aantal gevangen vissen vastgelegd.
 - ❖ Per tafel wordt het totaal aantal gevangen vissen vastgesteld.

Afsluiting eerste ronde

Na de eerste ronde wordt vastgesteld hoeveel vissen in totaal zijn gevangen.

Achterop het bord is een vraagcurve getekend, en wel op de volgende manier:

Bij een klas van 25 leerlingen zijn er maximaal 150 vissen gevangen; de visprijs is 1 euro per stuk. Per 10 vissen minder komt er 0,30 cent bij. Deze vraaglijn ligt voor de duur van het visspel vast, zodat het aanbod van vis de visprijs bepaalt.

Het aanbod van ronde 1 wordt in de grafiek gezet, middels een verticale aanbodlijn. De visprijs van de eerste ronde kan nu simpel worden afgelezen.

De spelleiders bepalen de opbrengst per leerling.

Voor iedere vis die nog in de zee is voegt de spelleiders nog een vis toe.

Tweede ronde

De leerlingen mogen weer 20 seconden vissen. Opnieuw wordt er een score per leerling bepaald op de gelijke wijze als in de eerste ronde.

Derde ronde

Elke zee wordt weer aangevuld tot 30 vissen indien er op dat moment minder dan 30 zijn. Er worden geen vissen weggehaald.

De leerlingen mogen vijf minuten overleggen om een strategie te bepalen. Daarna wordt weer 20 seconden gevestig en een score bepaald.

Volgende ronden?

Nabespreking

- Er wordt vastgesteld welke leerling de hoogste score heeft behaald.
- Er wordt ingegaan op duurzaamheid, rekening houden met de toekomst. Per groepje wordt gevraagd in hoeverre daar over is nagedacht bij de eerste, de tweede en de derde ronde.
- Er wordt ingegaan op het maken van afspraken om de opbrengst op lange termijn te vergroten. Welke afspraken zijn gemaakt door de leerlingen. Hoe ging dat overleg. Heeft men zich aan de afspraken gehouden, waarom wel, waarom niet.
- Er wordt ingegaan op de prijsontwikkeling. Heb je nu wel of niet invloed op de prijs als deelnemer, als tafelgroep. In hoeverre hangt dit samen met de elasticiteit van de vraag.
- En natuurlijk wordt concluderend ingegaan op de centrale vraag: Is hier sprake van een tragedy of the commons (ook wel collectief actie probleem)?